Helalleşme Sürecinin Aktörleri Kimler Olmalıdır?

written by Ferda Fahrioğlu Akın | 30 Mayıs 2022

Kılıçdaroğlu'nun 13 Kasım'da barışmayı hedefleyen "helalleşme" kararını kamuoyuna açıklamasının üzerinden aylar geçti, geçiyor. Akabinde pek çok tartışmayı getiren helalleşme çıkışından sonra dönem dönem bu tartışmaların sönümlendiğini görsek de aslında devam eden bir süreç var. 14 Şubat'ta CHP sosyal medya hesabından "helalleşme yolculuğu başladı" etiketi ile bir video yayınlandı. 9 Mart'ta Kılıçdaroğlu helalleşme ziyareti kapsamında Diyarbakır'a gitti ve bazı görüşmeler yaptı. 11 Nisan'da DEMOS'un öncülüğünü yaptığı bir sürecin sonunda 37 sivil toplum örgütü, "Hakikat, Adalet ve Eşitlik için Buradayız" isimli bir açıklama ile helalleşme çıkışını desteklediklerini ve "hakikat, adalet ve eşitlik temelinde yürütülecek her süreci bu alanlarda faaliyet yürüten sivil toplum örgütleri, meslek örgütleri ve inisiyatifler olarak birlikte inşa etmeye ve yürütmeye talip" olduklarını kamuoyu ile paylaştılar. Geçen 6 aylık süreçte çağrıda zikredilen gruplarla çeşitli söyleşiler yapıldı ve helalleşme ile ilgili düşünceleri soruldu. Bu konuda köşe yazıları ve blog yazıları yazıldı, tartışma programları yapıldı. Helalleşme kavramından tutun da kimlerle ve nasıl yapılması gerektiğine kadar pek çok konu tartışıldı.

DEMOS internet sitesinde "Türkiye Helalleşme'yi Tartışırken" isimli bir yazı dizisi yayınlandı ve şimdiye kadar bu alana önemli katkılar sunan 3 önemli blog yazısı paylaşıldı. Güneş (Daşlı) "Helalleşmeyi Uzlaşma ve Geçiş Dönemi Adaleti Bağlamında Nasıl Tartışabiliriz?" başlıklı yazısı ile uzlaşma ve geçiş dönemi adaleti üzerinden, Nisan (Alıcı) "Nasıl Bir Geçiş Dönemi Adaleti Hayal Ediyoruz?" başlıklı yazısı ile geçiş dönemi adaletine detaylandırarak ve Güley (Bor) ise "Geçiş

Dönemi Adaletinde Sivil Toplum Nasıl Bir Rol Oynayabilir?" başlıklı yazısı ile sivil toplum üzerinden tartışmaya önemli katkılar sundular ve tartışma perspektifimizi genişlettiler. Bu yazıları okumanızı ısrarla öneriyorum. Bu tartışmaları çok önemli görüyorum ve ben de bu blog yazısında helalleşme süreci devam edecek ve mekanizmalar kurulacaksa bunun aktörlerinin kimler olması gerektiği ile ilgili fikirlerimi kısaca sizinle paylaşmaya çalışacağım.

Barış inşa süreçlerinin aktörlerinin kimler olması gerektiği çatışma çözümü literatüründe tartışılan konulardan biri. Lederach[1], barış inşası sürecinde rol alan aktörleri üç düzeye ayırıyor. Birinci seviye "üst-düzey liderlik" olarak tanımlanıyor ve bu grupta karar alıcılar, siyasi/askeri/dini liderler, parlamento vb geliyor. "Orta-düzey liderlik" olarak tanımlanan ikinci seviyede, sivil toplum örgütleri, entellektüeller, akademisyenler, dini aktörler, kadın ve LGBTİ+ grupları gibi aktörler yer alıyor. "Toplumsal düzey liderlik" olarak tanımlanan üçüncü seviyede ise çatışmalardan etkilenmiş sıradan insanlar-hayatta kalanlar, yerel sivil toplum örgütleri, yerel dini liderler, kanaat önderleri vb aktörler yer alıyor.

Başarılı bir barış inşa süreci için bu aktörlerin hepsinin sürece dahil edilmesi gerekiyor. 2013-2015 Çözüm Süreci'nde sadece üst seviye liderlerin dahil edildiği sürecin tek başına yeterli olmadığını ve çözüm masasının devrilmesini engelleyecek güçlü bir aşağıdan yukarı liderliğin olmadığını gördük. Dünya örneklerinden anlıyoruz ki sadece yerelden başlayan, orta ve üst düzey liderliklerin dahil edilmediği süreçler de tek başına yeterli olmamaktadır. Barış inşa sürecinin bir parçası olarak gördüğüm helalleşme sürecinde neden 3 seviye aktörün de dahil edilmesi gerektiğini düşündüğümü bir blog yazısının elverdiği ölçüde sizinle paylaşacağım.

Helalleşme kavramı her ne kadar İslami-dini temelli bir kavram olduğu için çeşitli gruplar tarafından eleştirilmiş olsa da barış inşa süreçlerinde yerel kavramların kullanılmasının daha geniş bir toplumsal kesime ulaşılması için önemli olduğunu düşünüyorum. Bu yüzden kavramdan ziyade onun içinin nasıl doldurulacağı ile daha çok ilgileniyorum. Seçime 2 yıldan az bir süre kala ana muhalefet partisi liderinin helalleşme çıkışı stratejik bir siyasi hamle olmasına rağmen önemli. Zira barışılması gerektiği söylenen kesimler Türkiye Cumhuriyeti tarihindeki pek çok önemli olayı kapsıyor. Hele bunların bir kısmında devletin resmi görevlilerinin fail durumunda olması ve bunlarla yüzleşilecek olmasının belirtilmesi daha da önemli kılıyor. Helalleşme söyleminden ilk başta sadece "hakkımızı helal ediyoruz" gibi karşılıklı sözlü affetme anlaşılsa bile Kılıçdaroğlu'nun yaptığı açıklamalardan bununla hiç bir mağdurun/hayatta kalanın yetinmeyeceğinin bilincinde olduğu ve hukuki bir süreç ile zararların tazmini sonrasında gelecek olan bir barışmadan bahsettiğini anlıyoruz. Ana muhalafet partisinin Çözüm Sürecin'de de meclisi adres olarak göstermesi ve olası bir çözüm sürecinde yine meclisi ve meclisteki siyasi partileri muhatap olarak alacağına yönelik açıklamalarından meclisin bu tür bir süreçte önemli bir işleve sahip olacağını öngörebiliyoruz.

Verilen örneklerden Kürt meselesinin de helalleşme sürecinin içine dahil edileceğini anlıyoruz. Öyle ki PKK tarafından da bu çağrıya yönelik açıklama kısa sürede gelmiş ve "helalleşme olacaksa Kürdün varlığı, özgürlüğü tanınacak, kimliği ile kültürü ile Türkiye'de özgür yaşaması kabul edilecek. Öz yönetimi ve özerkliği tanınacak" şeklinde bir açıklama yapılmıştı. Seçimle gerçekleşebilecek olası bir iktidar değişiminde Kılıçdaroğlu'nun söz verdiği gibi geniş bir kesimle helalleşme süreci yürütülecekse ve buna dair mekanizmalar oluşturulacaksa bu süreci sadece iktidar partisinin yürütmesi yeterli olmayacak ve üst seviye siyasi-askeri-dini aktörlerin ve meclisin dahil edilmesi gerekecektir. Özellikle geçmişteki hak ihlallerinin araştırılması ve faillerin yargılanması için meclis hem hakikat ve uzlaşma komisyonları kurmalı hem de yasalarla süreci ve aktörleri güvence altına almalıdır. Bu tek başına yeterli değil, zira Çözüm Süreci'nde görev alanlara hukuki, idari ve cezai bir sorumluluklarının olmayacağını belirterek dokunulmazlık hakkı sağlayan ve "çözüm süreci yasası" olarak bilinen 2557 sayılı yasa, 16 Temmuz 2014'te Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiş ama 9 Temmuz 2018 tarihinde Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile lağvedilmişti. Yani sadece meclis ya da iktidar partisinin süreçte aktif rol alması yeterli olmayıp diğer üst seviye aktörlerin de dahil

edilmesi gerekir.

Peki helalleşme için kurulacak mekanizmada sadece üst seviye aktörlerin rol alması yeterli midir diye sorarsak cevabım kesinlikle hayır olacaktır. Bu aşamada özellikle toplum ile üst seviye aktörler arasında köprü görevi gören orta seviye aktörler devreye girecektir. Orta seviye aktörler içinde sivil toplum örgütleri en etkili kesim olarak önümüze çıkmaktadır. Türkiye'de sivil toplum giderek genişlemesine rağmen günümüzde karşı karşıya kaldıkları idari ve hukuki tacizler yoluyla baskı da artmakta ve hak savunuculuğu faaliyetini yürütmek giderek zorlaşmaktadır. Yaşama Dair Vakfı verilerine göre 2015'te Türkiye'de toplam 126.730 sivil toplum örgütü bulunmasına rağmen bunların sadece %3,3'ü hak savunuculuğu alanında faaliyet gösteriyor. Barış Vakfı'nın "2013-2015 Çözüm Süreci'nde Sivil Toplum Kuruluşları"[2] başlıklı raporu Türkiye'deki sivil toplumun barış inşa sürecinde alması gereken role yönelik önemli veriler sunuyor. Gerek barış inşasında sivil toplumun rolü üzerinde araştırmalar yapan Paffenhoz[3]'un çalışmaları gerekse de dünya örnekleri deneyimleri bize sivil toplum örgütlerinin barışmada ne kadar önemli rol alabileceklerini gösteriyor. Bu açıdan 37 sivil toplum örgütünün helalleşmeye destek çağrısı yerelden gelen önemli bir çağrı ama Kılıçdaroğlu tarafından hala buna dair bir açıklama yapılmamış olması da onun adına olumsuz bir durum.

Diğer önemli bir orta seviye aktör de dini liderler olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle kendi tabanının barışa ikna edilmesinde önemli roller üstlenebilecek olan dini aktörlere ve onlara yönelik eleştirilere dair tartışma için Dilan Elveren ile hazırladığımız ve yakın zamanda yayınlanan, "DEMOStanSesler "Dini Aktörlerin Barış İnşasındaki Rolü" isimli podcast yayınını dinlemenizi öneririm. Guatemala, Kuzey Uganda, Güney Afrika ve Filipinler gibi pek çok dünya deneyiminde önemli katkıları olan bu aktörlerin helalleşme gibi dini temelli bir kavramla başlatılan bir sürece de olumlu faydalarının olacağı muhakkak. Akademisyenler açısından bakarsak Barış için Akademisyenler'in imzaladığı ve çatışmasızlık çağrısı yapan "Bu Suça Ortak Olmayacağız" bildirisi bile barışa destek vermekte etkili olabildiklerini gösterdi. Yani akademisyenler ve entellektüeller de bu süreçte ellerini taşın altına koymalı ve sürece dahil edilmeli. Akil İnsanlar Heyeti deneyimi görev aldıkları 2 aylık sürede bile kanaat önderlerinin toplumu nasıl olumlu yönde barış için ikna edebildiklerini gösteriyor. Kadın ve LGBTİ+ gruplarının dahil edilmesi ise başta Liberya ve Kolombiya deneyimlerinde olmak üzere barış inşası sürecinde ne kadar kilit aktörler olduklarını bize gösteren örnekler. Bu aktörlerin dahil olmadığı bir helalleşme mekanizmasının noksan olacağı aşikar.

Helalleşmeden bahsediyorsak asıl yerelden barıştırmanın olması ve çatışmalardan etkilenmiş sıradan insanlar ya da hayatta kalanlar olarak tanımlanan mağdurların sürece dahil edilmesi elzemdir. Helalleşme tartışmaları başlarken Roboski Aileleri'nden tutun Çorlu Tren Faciası'nda hayatını kaybeden Oğuz Arda Sel'in annesine kadar pek çok kişi ile mülakatlar yapıldı ve nasıl helalleşecekleri soruldu. Kılıçdaroğlu da hem Diyarbakır ziyaretinde pek çok kişi ile görüştü hem de 28 Şubat Mağdurları ile yaptığı toplantıda pek çok farklı grubun adını zikretti ve onlarla helalleşmek ve barışmak için adım atacağını belirtti. Helalleşme için geçiş dönemi adaleti mekanizmalarının yürütülmesi gerekir. Onarıcı adalet ve mağdurların/hayatta kalanların acılarının iyileşmesi için seslerini duyurabilmeleri, kayıplarının tanınması, faillerin yargılandığını görmeleri, zararlarının tazmin edilmesi, onlardan özür dilenmesi gerekir. Bütün bu süreçlerin tamamlanması yine de "helallik vermeleri" için yeterli olmayıp literatürde buna karşılık gelen "affetme"yi sağlamayabilir. Çünkü hiç bir tazmin kaybın giderilmesini sağlamayacaktır. Yani tek bir mağdur bile onarıcı adalet sağlandı diye fail ile helalleşmek ve "affetmek" zorunda bırakılamaz ve bırakılmamalı.

Kısaca toparlamaya çalışırsam adına helalleşme, yüzleşme, barışma, uzlaşma, geçiş dönemi adaleti vb ne dersek diyelim bir barış inşa sürecinden bahsediliyorsa bu süreç iyi planlanmalıdır. Dünya deneyimlerinden, Türkiye deneyimlerinden dersler çıkararak ve sürece aşağıdan yukarı bütün aktörleri dahil ederek yol almak gerekiyor. Dahil olmak istemeyen aktörlerin de sürecin önünü tıkamamak için en azından yol verme zahmetinde bulunmaları lazım.

[1] Lederach, John Paul (1999). Building Peace: Sustainable Reconciliation in Divided Societies. United States Institute of Peace Press, Washington D.C.

[2] Çiçek, Cuma (2017). 2013-2015 Çözüm Süreci'nde Sivil Toplum Kuruluşları. Barış Vakfı Yayınları, İstanbul.

[3] Paffenholz, Thania (2010). Civil Society and Peacebuilding: A Critical Assessment. Lynne Rienner Publishers.

Blog sayfasında yer alan yazıların ve yayınların tüm hakları saklıdır. Blog yazıları yalnızca kaynağı gösterilerek kullanılabilir. Sayfada yayınlanan yazıların içeriği yazarın kendi sorumluluğu olup DEMOS'un herhangi bir hukuki ve/veya cezai sorumluluğu bulunmamaktadır.